

Dergimiz

Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı'nca Taranmaktadır.

İstem • Yıl:10 • Sayı:20 • 2012

HZ. ÖMER'İN ŞÛRÂ'SINDAKİ HALİFE ADAYLARI

Yrd. Doç. Dr. Nizamettin PARLAK
Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Hiz. Ömer, bir suikast sonucu ağır bir şekilde yaralanınca kendisinin yerine geçecek halifeyi seçmek üzere bir şûra belirledi. Bu Şûrâ'da Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs vardı. Bunlardan Hz. Ali ve Hz. Osman daha sonra halife seçtikleri için onlara burada yer verilmeyecektir. Bu çalışmada, seçilememiş halife adayları ele alınacak, her birinin kişisel özellikleri, katıldıkları savaşlar, üstlendikleri görevler, yeterlikleri, bir halifede olması gereken özelliklerden hangilerini taşıdıkları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halife, Şûrâ, İbn Avf, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs.

ABSTRACT

The Candidates for the Caliphate in the Shurâ of Umar

Having been wounded in his conspiracy, Umar had prepared a shurâ. In the shurâ there were, Ali, Osman, Abdurrahman b. Awf, Talha, Zubair and Sa'd b. Abû Waqqas. Since Ali and Osman have been elected as khalifa in later times, we will not give them a part here in this article. In these article we will take up the person not to be elected as khalifa along with their personalities, their taking part in the battles, their undertaking missions, their proficiencies as well as whether they are right persons for the position or not.

Key Words: Caliph, shurâ, Ibn Avf, Talha, Zubair, Sa'd b. Abû Vakkâs.

GİRİŞ

خليفة kökünden türemiş olan " خليفة " kelimesinin, kelime anlamı; birinden sonra gelen, istilâh manası ise "dünya işlerinde Hz. Peygamber'e vekâlet eden" demektir.¹ Hz. Peygamber, devletin başkenti olan Medine'den çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kaldığında, yerine mutlaka bir vekil bırakırdı. Yapılan bu işleme tarih kaynaklarında istihlaf: halife bırakmak, te'mîr: emir tayin etmek veya isti'mâl: vali atamak denilmektedir.²

Halife kelimesi, Hz. Peygamber'den sonra onun yerine seçilen Hz. Ebû Be-

¹ Halife, hâlef ve istihlaf kelimeleri için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Kahire: Dâru'l-Maârif, ty., 1238, 1243; İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, I-II, Yeni Şafak Yay, İstanbul, 2004, I, 271; I-II, Pazarbaşı, Erdoğan, "Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik", *Bilimname*, I, 2003/1, s. 15-40.

² Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureşliliği*, Kitâbiyât, Ankara, 2005, s. 42.

kir için ilk defa Hz. Ömer tarafından "Halifetu Resûlillah" şeklinde kullanılmaya başladı. Hz. Ömer için de bu terkinin başına bir "Halife" kelimesi daha eklenince sıfat cümlesi uzamış, bunun üzerine Hz. Ömer için "Emir" kelimesi kullanılmıştır.³

Hız. Peygamber'in vefatıyla oluşan yönetim boşluğu Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in kararlı tutumlarıyla nispeten sorunsuz atlatıldı. Hz. Ömer'in hilafeti ise öncekine nazaran daha sakin bir ortamda ve lider boşluğu yaşanmadan istihlaf yoluyla halledildi. Üçüncü halife Hz. Osman şûrâyla halife olduysa da bir ayaklanma sonucu şehit edilerek yerini isyancıların isteğiyle bu görevi üstlenmek zorunda kalan Hz. Ali'ye bıraktı.

Hayatî öneme sahip olan bu göreve Hz. Peygamber'in ardından kimin, nasıl getirileceği İslâm siyaset düşüncesinde temel meselelerden biri olmuştur. Hulefâ-i Râşidîn'in göreve geliş şekilleri⁴ sonraki dönemler için birer model olarak görülsede geçişler genelde sancılı ve sorunlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Sebebi ne olursa olsun ilk dört halifeden üçü şehit edilmiş, akabinde savaşlar yaşanmıştır. Aynı sorunların tekrar yaşanmaması için çeşitli yollar denenmiştir. Bunlardan biri de istihlaf usulüdür yani mevcut halifenin, kendisinden sonra yerine geçecek birini tayin ya da tavsiye etmesidir.⁵ Bazı araştırmacılara göre Arap örfünde, bir yöneticinin kendi yerine birini bırakma geleneği yoktu. Böyle bir tasarruf, onların örf ve âdetlerine uygun değildi. Bu iddiayı dile getirenler tarafından Hz. Ömer'in ve daha sonra da Yezid'in hilafeti ile ilgili farklı yorumlar yapıldı. Bu yüzden Hz. Ömer'in hilafete resmen tayin edilmediği ifade edildi. Muaviye'nin, kendisi daha hayattayken oğlu Yezid'e bîat alması ise o güne kadar Arapların ve Müslümanların telakkilerine muvafık olmayan bir uygulama olarak izah edilmeye çalışıldı.⁶

İ
S
T
E
M
20/2012

Öncelikle belirtmek gerekir ki Hz. Ömer'in hilafete getirilmesi kurumsal olmasa da uygulama olarak resmî bir tayindir. Bu tayin, halkın bîatiyle de tescillenmiştir. Eğer bu meselede önceki örf ve âdetler belirleyici olsaydı sahabe, Hz. Ömer'in tayinini itirazsız kabul etmezdi. Diğer taraftan halef tayin etme işi Araplarca kabul görmeyen bir uygulama olsaydı Hz. Ömer ölüm döşeginde iken sahabe ona, birini kendi yerine tayin etmesi konusunda tekliflerde bulunmazdı. Demek ki halef tayin etme meselesi iddia edildiği gibi Araplarca yadırganan, kabul görmeyen ya da onların örf ve âdetlerine uymayan bir mesele değildi. Onun için Hz. Ömer'in tayinine itiraz edilmedi ve bu yüzden ondan, kendi yerine

³ el-Behnesâvî, el-Müsteşâr Sâlim el-Hilâhetu ve'l-hulefâu'r-râşidûn beyne's-şûrâ ve'd-dîmukrâtiyye, ez-Zehrâu li-l'İlâmî'l-Arabî, Kahire, 1412/1991, s. 56-57.

⁴ İlk dört halifenin iş başına gelme süreci, "siyasî arayış dönemi" olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Öz, Şaban, "İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şîr-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hadisesi-", İSTEM, XI, 2008, 79-91.

⁵ Veliâhd tayini ile yeni idarecinin seçimi için açılan yolun bir seçim usulü olarak kabul edildiğine dair bkz. Kâpar, M. Ali, "İslâm'da Bey'at: Seçim Usulü", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV, 1991, 81.

⁶ Bkz. Ateş, Ahmed, "Hüseyn", İA, İstanbul, 1993, V-I, s. 634-640; Vida, G. Levi Della, "Ömer", İA, İstanbul, 1993, IX, s. 468-471.

bir halef tayin etmesi istendi. Hatta oğlunun tayinine razı olunacağı dile getirildi. Hz. Ömer, sahabenin teklifini yadırgamadığı gibi son derece net bir değerlendirme yaptı ve Hz. Peygamber'i örnek göstererek "Yerime birini tayin etmezsem, benden daha hayırlı birisinin yaptığını yapmış olurum", Hz. Ebû Bekir'in yaptığına istinaden de "Yerime birini tayin edersem benden daha hayırlı olan bir kişinin yaptığını yapmış olurum." dedi.⁷ Hz. Ömer bu değerlendirmeleri yaparak aslında sonraki dönemlerde gündeme gelecek olan tartışmalara bir yönüyle de set çekmiş oldu. Zira o, bu ifadeleriyle, yaptığı işlemin câhiliye dönemiyle bir bağlantısı olmadığını, sorunun çözümündeki hareket noktasının Hz. Peygamber'in uygulaması veya onun halifesinin metodu olduğunu göstermek istedi.

Bu konuda bir diğer önemli mesele de Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'i namaz kılmak için kendi yerine görevlendirmesidir.⁸ Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir'in hilafette önceliğinin olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır. Tartışmalardan önce bu uygulamanın "zihinsel hazır bulunuşluk" yönü göz ardı edilmemelidir. Böyle bir görevlendirmeyle Hz. Peygamber, ashabını, Hz. Ebû Bekir'in liderliğine zihinsel olarak hazırlamıştır. Nitekim bu kanaatimizi destekleyen bir rivayete, Vakıdî'de rastlamaktayız. O, Benî Saide Sakîfe'sindeki⁹ olayı anlatırken şöyle bir bilgi aktarmaktadır: "Ensar'dan Ma'n b. Adî: "Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırmakla görevlendirdiğinde onun bizi (yönetmesine) razı olduğunu anladık..."¹⁰ Bundan dolayıdır ki Hz. Ebû Bekir'in seçiminin ardından, toplumsal sorunlara yol açacak bir itiraz vuku bulmamıştır.¹¹ Çünkü onun taşıdığı diğer özellikler, Hz. Peygamber'in, kendisini imamete istihlâfıyla bütünleşmiş ve halifeliğinin benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Bir kişinin, Hz. Peygamber tarafından kendi yerine vekil tayin edilmesi, hilafete aday olmasında tek başına yeterli olamayabilir. Eğer öyle olsaydı, Hz. Peygamber'in, kendi yerine namaz kıldırmak için vekil bıraktığı kişinin değil de yönetimde kendisine vekil bıraktıklarının halifelik adaylıklarının tartışılması gerekirdi. Fakat böyle olmamış, Hz. Peygamber'in, kendi yerine defalarca vekil bıraktığı kişilerin ya da vekil ordu komutanlarının halifeliği tartışılmadığı gibi gün-

⁷ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-XI, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1970, IV, 228. Hulefâ-i Râşidîn'in halife seçilişleriyle ilgili olarak bkz. Azimli, Mehmet, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), sayı: I, 35-59.

⁸ Yani Hz. Peygamber, namaz kıldırma konusunda ortaya çıkan duruma pratik bir çözüm getirmiş, bunu yaparken de tercihini Hz. Ebû Bekir'den yana kullanmıştı. Dolayısıyla bu mesele doğrudan halife seçimiyle ilgili bir uygulama olarak görülmemiştir. Gerek bu tespit için gerekse Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmakla görevlendirilmesi ile ilgili başka tespitler için bkz: Zorlu, Cem, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren, Konya 2002, s. 49-51.

⁹ Beni Saide Sakîfesi, metnin bundan sonraki kısmında sadece "Sakîfe" şeklinde zikredilecektir. Sakîfe'deki adaylar için bkz. Parlak, Nizamettin, "Sakîfe'deki Halife Adayları" *İSTEM*, XIX, 2012, 121-136.

¹⁰ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'r-Ridde*, thk. Yahya el-Cebbûrî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 1410/1990, s. 34-35.

¹¹ Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine itirazlar konusunda bkz. Apak, Adem, "Hz.Ali'nin İlk Dönem Siyasî Hadeselerdeki Rolü", *Marife*, 5/1, 2005, 121-143.

deme bile getirilmemiştir.¹² O hâlde her hangi bir göreve vekil olarak bırakılmış olmak tek başına bağlayıcı olamaz. Bu durum ancak başka sebep ve şartlarla birlikte bir anlam ifade edebilir.

Hiz. Ömer, kendisinden sonraki halifenin seçimi için belirlediği halife adaylarının Şûrâ çalışmaları sırasında namaz kıldırmak üzere Suheyb'i görevlendirmişti. Yani o, imamete ehil gördüğü bir kişiyi, halifeyi belirleyecek olan Şûrâ'ya dâhil etmemişti.¹³ Hiz. Ömer'in ölümünden sonra kimse Suheyb'in de halife adayı olarak Şûrâ'ya katılması gerektiğine dair bir fikir ortaya atmamıştır. Eğer bir kişinin namaz imamlığı için vekil bırakılması o kişinin halifelik için doğal bir aday olduğu anlamı taşıyaydı, Hiz. Ömer'in, Suheyb'i kendisinden sonra namaz kıldırmakla görevlendirmesi, zımnen hilafete de aday göstermiş kabul edilip Şûrâ'ya dâhil edilmesi gerekirdi.

Sahabenin, Hiz. Ömer gibi sert mizaçlı birini¹⁴, Hiz. Ebû Bekir'in yerinde halife olarak görmek istemediği için Hiz. Osman'ın halifeliliğine sıcak baktığı iddiaları¹⁵ da dikkatle değerlendirilmelidir. Şu bir gerçek ki adı halifelik için ortaya atıldığında Hiz. Ömer'in mizacının halka olumsuz yansiyebileceği tereddütleri sınırlı da olsa yaşanmış ve bu durum çeşitli şekillerde dile getirilmişti. Ancak Hiz. Ebû Bekir'in açıklamaları ve de Hiz. Ömer'in hilafeti süresince ortaya koyduğu icraatı bu kaygıları ortadan kaldırmıştır.¹⁶ Hatta vefat etmek üzereyken kendisinden yerine birini tayin etmesinin istenmesi, halkın, Hiz. Ömer'in yöneticiliği sırasındaki tutumundan hoşnut olduğunun bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Öyle olmasaydı ve onun uygulamalarından sıkıntı çekmiş olsalardı, halifeden kendi yerine birini ataması talep edilir miydi? Ya da böyle bir talepte bulunulsa bile Hiz. Ömer'in kendi "şahin yönetim anlayışına" taban tabana zıt birini, kendi yerine ataması nasıl beklenebilirdi? Bu durum karşısında Hiz. Ömer daha farklı bir yol denemiş ve kendisinden sonraki halife seçimini, belirlediği bir Şûrâ'ya bırakmıştı.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Şûrâ'daki halife adayları ilk Müslümanlardan ve aşere-i mübeşşeredendi.¹⁷ Hiz. Ömer, Şûrâ üyelerini belirlerken bir takım gerekçeler ileri sürmüştü. Özellikle belirttiği husus şuydu: "O sırada Müslümanlar arasında hilafete, burada ismi sayılanlardan daha layık birileri yoktu". Diğer bir

¹² Bkz. Azimli, *Hulefâ-i Râsîdîn Dönemi Halife Seçimleri*, s. 35-59.

¹³ İbn Kuteybe (?), Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-İmâme ve's-Siyâse*, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, I, s. 26. Bu kitabın İbn Kuteybe'ye aidiyeti tartışmalı olduğundan dolayı bundan sonraki dipnotlarda ilgili kaynak, "el-İmâme" şeklinde kaydedilecektir.

¹⁴ Hiz. Ömer'in sert mizacı ve ona yapılan itirazlarla ilgili olarak bkz. Delice, Ali, "Asr-ı Saadet, *Hulefâ-i Râsîdîn ve Emevîler Döneminde Fikir Hürriyeti Konusunda Bazı Mülâhazalar*", EKEV, 2 /1, 1999, 23-24.

¹⁵ Bu tür iddialar için bkz. Azimli, *Hulefâ-i Râsîdîn Dönemi Halife Seçimleri*, s. 35-59.

¹⁶ M. Akif Ersoy'un şu mısraları konuyu gayet güzel bir şekilde özetlemektedir: *Önce dehşetli ...İken, nasıl olmuş da, Ömer, Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer? Ersoy, M. Akif, Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Sütun Yay., İzmir, 2007, s. 169.

¹⁷ Hayattayken cennetle müjdelenen on sahabe:1. Hiz. Ebû Bekir, 2. Hiz. Ömer, 3. Hiz. Osman, 4. Hiz. Ali, 5. Hiz. Abdurrahman b. Avf, 6. Hiz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, 7. Hiz. Said b. Zeyd, 8. Hiz. Sa'd b. Ebî Vakkas, 9. Hiz. Talha b. Ubeydullah, 10. Hiz. Zübeyr b. Avvâm'dır.

gerekçe de "Hz. Peygamber bu kişilerden razı olarak dünyadan ayrılmıştı."¹⁸ Bunlardan dört tanesi: Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf, İslam'ın başlangıcında Hz. Peygamber'in yanında yer alan gençlerdendi. Dolayısıyla gazve ve serriyelerde görev almışlardı. Neredeyse hepsi bir ayetin nüzûl sebebi ile ilgili olayların içerisinde ya da Peygamber'in hadislerinde yer almakta ve Hz. Peygamber tarafından övülmektedirler. Taberî, *Târih*'inde "Şûrâ Meselesi" ni ele aldığı bölümde Hz. Ömer'in Şûrâ üyelerini belirlerken Hz. Peygamber'in, onların cennet ehlinde olduğunu söylediğini vurgulamıştır.¹⁹

Hz. Ömer, şûrânın, çalışmalarını güvenli bir şekilde yürütebilmesi için gerekli talimatı vererek bazı uyarılarda bulundu. Özellikle çoğunluğun ittifakı karşısında muhalefette ısrar edenlere müsamaha gösterilmemesi konusundaki hassasiyeti dikkat çekicidir. Behnesâvî, Hz. Ömer'in bu uyarısının temelinde fitne ve kargaşaya düşülmeden halifenin seçilmesi kaygısının bulunduğunu ifade etmektedir.²⁰ Diğer taraftan Hz. Ali ve Hz. Osman'ı, halife seçtikleri takdirde kendi kabilelerinden olanları yönetime getirmemeleri hususunda tenbihte bulundu. Hz. Ömer'in vefatıyla başlayan toplantıda Abdurrahman b. Avf, üyelerin muvafakatiyle şûrâ başkanlığını üstlendi. Akabinde yapılan müzakerelerde iki aday ön plana çıktı. Bunlar Hz. Ali ve Hz. Osman'dı. Şûrâ başkanı her ikisine de bu görevin kendilerine tevdi edilmesi hâlinde Allah'ın kitabı, Resulullah'ın sünneti ve önceki iki halifenin uygulamaları doğrultusunda hareket edeceklerine dair kendilerinden ahit istedi. Aldığı cevaplardan sonra Hz. Osman'a bîat edip onu halife olarak ilan etti.²¹

Bu tespitlerin ardından Hz. Ömer'in şûrâsında ismi halifelik için geçen²² ama halife seçilmeyen sahabeden her birinin ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Hz. Abdurrahman b. Avf (32/652), Hz. Talha b. Ubeydullah (36/656), Hz. Zübeyr b. Avvâm (36/656) ve Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs (55/675) incelenecektir.

1. Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652)

a. Kişisel Özellikleri

Abdurrahman, Fil Olayı'ndan yaklaşık on yıl sonra dünyaya geldi (580?). Anne tarafından nesebi, Hz. Peygamber'le birleşmektedir. Hz. Peygamber, Dâru'l-Erkam'a girmeden önce,²³ Hz. Ebû Bekir'den sonra ve onun aracılığıyla

¹⁸ İbnü'n-Neccâr, *ed-Dureru's-Semîne fi Ahbâri'l-Medîne*, thk. Hüseyin M. Alî Şükri, Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut, ty., s. 144.

¹⁹ Taberî, *Târih*, IV, 228.

²⁰ Behnesâvî, 214.

²¹ *el-İmâme*, 25-27; Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Târih*, IV, 227-241.

²² O dönemde günümüzde olduğu gibi şahısların kendilerini aday göstermesi söz konusu değildir. Bkz. Kâpar, Mehmed Ali, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 60-61.

²³ İbn Sa'd, *Kitâbu Tabakâti'l-Kebir*, thk. Alî M. Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1421/2001, III, 115.

Müslüman olan beş kişiden biridir.²⁴ Aşere-i mübeşşereden olup aynı zamanda Hz. Ömer'in Şûrâ'sında yer aldı.²⁵

Ensâr'dan Sa'd b. er-Rebî' el-Ensârî ile kardeş oldu. Sa'd, sahip olduğu şeyleri yarı yarıya paylaşmak üzere kendisine teklifte bulunduğu Abdurrahman "Bana çarşının yolunu göster yeter." diyerek Medine'de ticaretle uğraşmaya başladı. Hem çok zengindi hem de çok cömertti. Savaşlarda özellikle Tebük'te Allah yolunda fazlaca infakta bulundu.²⁶

Sahabe arasında, adaleti ve güvenilirliği ile bilinirdi. Nitekim Hz. Ömer, namazla ilgili bir mesele görüşülürken Abdurrahman'ın bu konuda söyleyeceklerini, "Peygamber'den ne duyduysan söyle. Sen güvenilir bir insansın" diyerek dinlemiştir.²⁷ Bu olayın dışında da onun adaletine ve güvenilirliğine vurgu yapan örnekler vardır. Abdurrahman b. Avf, veba salgınının yaşanmakta olduğu Şam'a gidip gitmemek konusunda Hicretin 17. yılında, Şam ile Tebük arasında Sarğ denilen yerde tereddüt yaşayan Hz. Ömer'e bu konuda Hz. Peygamber'den bir hadis duyduğunu söylemiştir. Hz. Ömer de "Sen adaletli (doğru) insansın söyle", başka bir rivayette de "Sen eminü'l-musaddıksın" demiş ve onu dinlemiştir.²⁸ Zaman zaman Halife Ömer'den farklı görüşler de ortaya atmıştır. Mesela Abdurrahman, Irak sevadı ve civarının gazilere taksim edilmesi için ısrar edenlerden biriydi. Ancak Halife Ömer bu görüşü kabul etmemiştir.²⁹

Rıdvan bîatine katılanlardandı. Yani Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e bîat etmeleri üzerine Allah'ın, kendilerinden razı olduğunu belirttiği kişilerdendi.³⁰ Hz. Peygamber vefat ettiğinde onu kabre indiren dört kişiden biri de Abdurrahman'dı.³¹

İbn Avf yetmiş beş yaşında vefat ettiğinde cenaze namazını Hz. Osman kıldırması, onu kabrine götürürken Hz. Ali şöyle demiştir: "Ey Avf'ın oğlu! Güle güle ebedî hayata git. Sen bu fânî hayatın en güzel günlerini gördün." Sa'd b. Ebî Vakkâs da: "Ey koca dağ" diyerek onun cenazesini taşımıştır.³²

²⁴ Hz. Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra kendilerine güvendiği kişileri Hz. Peygamber'e inanmaya davet etmeye başlamıştır. Zübeyr b. el-Avâm, Osmân b. Affan, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Abdurrahman b. Avf'ı yanına alarak Hz. Peygamber'e gitmişler ve Müslüman olduklarını açıklamışlardır. İbn İshâk (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamîdullah, V. Muhammed Matbaası, Fas, 1976, s. 121.

²⁵ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvud (Hüseyn el-Esed, f. c.), Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1985, I, 68, 110.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebî*, thk. Mecdi Fethi es-Seyyid, I-V, Dâru's-Sahabe, el-Mansure, 1995, II, 132; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 116, 117; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 81-82.

²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 72.

²⁸ Taberî, *Târih*, IV, 56-65.

²⁹ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, trc. Müderriszade M. Ataullah Efendi, Sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yay, Ankara, 1982, s. 132.

³⁰ Fetih Süresinin 18. ayetî "O ağacın altında sana bîat ederlerken Allah, o mü'minlerden hakikaten razı oldu." bu bîate katılanlar hakkındadır. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 78.

³¹ Önkal, Ahmet "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, I, 157-158.

³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 90, 92.

b. Üstlendiği Görevler ve Katıldığı Savaşlar

Arkasında Hz. Peygamber'in namaz kıldığı iki kişiden biridir. Tebük Seferi (9/630) esnasında sabah namazı için hazırlıklar yapıldığı sırada Hz. Peygamber kamp yerinden biraz uzağa gitti. O sırada güneşin doğmasından ve sabah namazının vaktinin geçmesinden kaygılanan sahabe, Abdurrahman b. Avf'ı imamete geçirerek namaza başladı. Hz. Peygamber yetiştiği yerden ona uyararak namaz kıldı. Ardından, yapılan işlemi tasvip ederek onu "salih bir insan" olarak niteledi.³³ Halife Ömer, saldırıya uğrayıp yaralandığında da yarım kalan namazı tamamlaması için Abdurrahman b. Avf'ı, imamete geçirmiştir.³⁴ Hz. Peygamber'in, onun arkasında namaz kılmış olması Abdurrahman'ın bu göreve seçilmesinde muhtemelen rol oynamıştır.

Dumetü'l-Cendel'de seriyye komutanı olarak görevlendirildi.³⁵ Bölgeye vardığında orada yaşayan Hıristiyanları İslâm'a davet etti, büyük bir kısmı buna yanaşmadı ancak bölgenin reislerinden Asbağ b. Amr el-Kelbî Müslüman oldu. Abdurrahman onun kızı Tumâzar ile evlendi ve ondan oğlu Ebû Seleme dünyaya geldi.³⁶ Müreyisî ve Benî Mustalik Gazvelerine katıldı.³⁷ Hudeybiye Anlaşması'nda şahit olarak yer alanlardan biri de Abdurrahman b. Avf idi.³⁸ Hz. Peygamber zamanında, kendisine dinî meseleler yöneltilir o da bunları cevaplardı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinde de onlara danışmanlık yaptı.³⁹

Abdurrahman b. Avf başta Bedir, Uhud, Hayber olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine katıldı⁴⁰ ve Uhud'da yirmi yerinden yara aldı.⁴¹ Hz. Peygamber'in Cuhfe taraflarında "Rabiğ" denilen bir yere gönderdiği seriyyede Abdurrahman b. Avf da vardı.⁴² Hz. Ömer halife olduğunda Abdurrahman'ı, Hac emiri ve beytül-mâl muhafızı olarak görevlendirdi (13/634).⁴³ Hz. Ömer dön-

³³ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, tah. Marsden Jones, I-III, Oxford University Press, London, 1966, III, 1012; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 119-120. Kaynaklarda Abdurrahman b. Avf'ın vücudundaki kaşını yüzünden ipek elbise giymesi için Hz. Peygamber'in kendisine izin verdiğinden bahsedilir. Ancak İbn Sa'd, bu konuda bilgi verirken bilinen rivayetlerin dışında bir bilgi daha aktarır. Hasan'dan aktarılan bilgiye göre Müslümanlar savaşlarda ipek giyerlermiş. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da ipek giydiği rivayet edilir. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 121. Eğer bu rivayet sağlıklı ise tarihi bir malumatla birebir örtüşmektedir. Nitekim Cengiz Han savaşlarda askerlerine ipek giydirmiş. Çünkü ipek elbise parçalanmadan okla birlikte vücuda girer, dolayısıyla ok çıkarılırken vücuttaki tahribat asgariye indirilmiş olurdu.

³⁴ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXI, yy., 1998, X, 189.

³⁵ İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebî*, IV, s. 329-330; Önkâl, Ahmet "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, I, 157-158.

³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 120.

³⁷ İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebî*, III, 291.

³⁸ Diğer şahitler ise Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Aîf, Abdullah b. Süheyl b. Amr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Mahmud b. Mesleme idi. İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebî*, III, 321.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 294; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 86.

⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 78, 155; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebî*, II, 360, III, 363; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 119.

⁴¹ İbn Haldûn, Abdurrahman, *Kitâbu'l-İber ve'divânü'l-mubtede ve'l-haber fi eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'Asarahum min zevî's-sultânî'l-ekber (Târihu İbn Haldun)*, haz. Hatîl Şehâde, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001, II, 436.

⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 101.

⁴³ Halife b. Hayyât, *Târih*, thk: Ekrem Ziya el-Ömerî, Dâru Tayyibe, Riyad, 1405/1985, s. 120; Ze-

mindeki Şûrâ üyeliği ve Şûrâ hakemliği onun kariyerindeki en önemli görevlerden biridir.⁴⁴ Hz. Osman zamanında da danışmanlık ve Hac emirliği görevlerine devam etti.⁴⁵

c. Halifelik Şartları Açısından Değerlendirilmesi

Gerek Hz. Peygamber gerekse Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından övülmesi, danışmanlık ve hac emirliği gibi görevlerde bulunmuş olması dikkat çekicidir. Muhtemelen bunlardan dolayı Hz. Ömer, kendisini halife olmaya layık bulunduğu için Şûrâ'ya dâhil etti. Abdurrahman b. Avf, Medine toplumunun ileri gelenlerinden ve aşere-i mübeşşereden olduğundan dolayı potansiyel bir halife adayıydı. Sakife'de Hz. Ebû Bekir'den sonra toplantıya katılmıştır. Eğer daha önce orada bulunmuş olsaydı, ismi muhtemelen adaylar arasında yer alacaktı.⁴⁶

Hz. Osman'ın burun kanamasından şikâyet ettiği günlerde kendisinin yerine Abdurrahman'ın göreve getirilmesini içeren bir ahit hazırladığı, bundan haberdar olan Abdurrahman'ın Hz. Osman'dan sonra halife olmak yerine ondan önce ölmeyi tercih edeceği ve bu mealde dua ettiği, aradan altı ay geçmeden de vefat ettiği kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁷

Abdurrahman b. Avf'ın hilafetten bu kadar net bir tavırla uzak durması İbn Sa'd'ın aktardığı ve kendisine atfedilen "Şu gömleğim benim için halifelikten daha hayırlıdır." cümlesiyle bütünlük arz etmektedir. Çünkü ona göre özellikle Hz. Osman dönemindeki mücadelelerde haklıyla haksız ayırt etmek oldukça ciddi bir problemdi.⁴⁸

O, bir halifede bulunması gereken genel şartların hemen hepsine sahipti. İlk iki halifeye danışmanlık yapmış olması ve Hz. Ömer'in onu adaletli olarak ni-telemesi⁴⁹ bizzatı bu şartları taşıdığıнын göstergesidir. Hilafette Kureyşlilik şartı arayanlar açısından da sorun bulunmamaktadır. Zira o, Kureyş'in Benî Zühre kolundandır.⁵⁰

2. Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656)

a. Kişisel Özellikleri

Hz. Talha'nın soyu beş-altı kuşak yukarıda Hz. Peygamber'le birleşir. Hz. Ebû Bekir'in daveti üzerine⁵¹ Müslüman olmuştur. Durumdan haberdar olan

→ →
hebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 87.

44 Abdurrahman b. Avf'ın, Şûrâ'da Hz. Osman'ı halife seçmesinin gerekçeleri ile ilgili olarak bkz. Apak, Adem, "Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyegoğullarının Devlet İdaresindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7, 1998, 493.

45 Önkâl, Ahmet "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, I, 157-158.

46 Zorlu, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, s. 168.

47 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 88.

48 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 133.

49 Taberî, *Târihu'l-Ümem*, IV, 56-65.

50 İbn Hişâm es-Siretu'n-Nebî, I, 408.

51 İbn İshâk, *Siretu İbn İshâk*, s. 121.

Nevfel b. Huveylid b. el-Adeviyye her ikisine de tepki göstermiş ve baskı uygulamıştır.⁵² Hz. Peygamber onu Ka'b İbn Malik ile kardeş ilan etmiştir.⁵³

Talha b. Ubeydullah, Hz. Ebû Bekir'in kızı olan ve Hz.Ömer'in evlilik teklifini reddeden Ümmü Gülsüm'le⁵⁴ ve Ebû Sufyan'ın kızlarından biriyle evlenmiştir.⁵⁵ Hem zengin hem de cömertti.⁵⁶ Basra'nın kuzeyinde yer alan ve Sevadu'l-İrak denilen ve tarım için son derece elverişli olan bölgeden geniş topraklara sahip oldu. Irak'taki bu arazilerinden yüksek miktarda gelirler elde ediyor, her sene gelirinden yüklüce bir miktarı Hz. Âişe'ye gönderiyordu.⁵⁷ Sahip olduğu zenginlik, yaşam biçiminde ve kılık-kıyafetinde de açıkça görülmekteydi. Hatta bu durum bazen o zamanki toplumun hayat standartlarının ötesine geçmiş ve giydiği boyalı bir elbise yüzünden Hz. Ömer tarafından uyarılmıştır. Cemel'de hayatını kaybettiğinde⁵⁸ parmağında altın yüzük bulunduğu rivayet edilmektedir.⁵⁹

Talha'nın Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde, özellikle ilk iki halife zamanında onlarla ilişkilerinin soğuk olduğu ve bu halifelerin onun nüfuzundan çekindiklerinden kendisine bir görev vermedikleri yolundaki iddialar⁶⁰ abartılı görünmektedir. Aksine onun, halifelerle ilişkilerinin iyi olduğunu gösteren rivayetler vardır. Mesela: Hz. Ömer, hilafeti döneminde onun Yahudilerle ilgili bazı uygulamalarını desteklemiştir. Bu konuda kendisi gibi düşünen başka kimseler olup olmadığı sorulduğunda Talha b. Ubeydullah, Muhacir ve Ensarın tamamının kendisi gibi düşündüğünü söylemiş, Hz. Ömer bundan mutluluk duymuştur.⁶¹ Diğer taraftan Hz. Ömer Kâdisiye Savaşı'nda (14/635) onu, ordunun öncü kuvvetlerinin başına getirmiştir.⁶² Hz. Ömer'le Talha arasında ciddi bir takım sorunlar olsaydı, Halife, kendisine böyle davranmaz her şeyden öte onu kendisinden sonraki halifenin belirleneceği Şûrâ'ya hem de halife adayı olarak herhâlde dâhil etmezdi.⁶³

⁵² İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebî*, I, s. 321; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 196-197.

⁵³ İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebî*, II, 132.

⁵⁴ Savaş, Rıza, "Râsid Halifeler Arasındaki Akrabalık Bağları", İSTEM, VI, 2005, 121-133.

⁵⁵ Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2001, s. 53.

⁵⁶ Hz. Talha'nın cömertliğinden dolayı verilen "Talhatü'l-Feyyaz" ve "Talhatü'l-Hayr" lakapları için bkz. Zehra Çakır, "Dört Halife Döneminde Talha b. Ubeydullah", İSTEM, VII, 2006, 175-202.

⁵⁷ Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir *Kitâbu Futûhi'l-Buldân*, ed. M. J. Goeje, E. J. Brill, 1866, s. 273. Halife adaylarından özellikle Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın mal varlıklarının rakamsal değerleri için bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 127, 202-203; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 31-33, 65, 66; İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, I, 288; Demirci, Mustafa, "Hz. Osmân Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları", İslamiyat, VII/1, Ankara, 2004, 155-171.

⁵⁸ Talha'nın, kendi ordusunda bulunan Ümeyyeoğullarından Mervan b. el-Hakem tarafından öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Bkz. Dineverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbârü't-tvâli*, Tak. 'İsâm Muhammed el-Hâcc Ali, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2012, s. 212-213; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye*, s. 97.

⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 201.

⁶⁰ Vida, G. Levi Della, "Talha b. Ubeydullah", İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, İA, XI, 695-696.

⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzi*, II, 717.

⁶² Taberî, *Târîh*, III, 480-481; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 150.

⁶³ *el-İmâme müellifi*, Şûrâ'da müzakereler devam ederken Talha'nın Osmân lehine hilafetten feragat ettiğini kaydetmektedir. *el-İmâme*, I, 27. Aynı bilgiye Zehebî de yer vermiştir. (Bkz. Zehebî,

Bu örneklere bakıp Talha'nın, halifenin her uygulamasını itirazsız olarak kabul ettiği anlamı da çıkarılmamalıdır. Nitekim kardeşi Osman'la müsavî olan Nadr b. Enes'e, kardeşinden daha fazla ganîmet tahsis edilmesinin sebebini Halife Ömer'e sormuş o da konuya açıklık getirerek Nadr'ın babasının Uhud şehidi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Hz. Osman döneminde ise ona karşı isyan ateşini tutuşturmakla suçlanmıştır.⁶⁵ Ancak Talha, Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından Benî Ümeyye'den önce onun kanını dava için ortaya çıkan muhalefet hareketinin üç liderinden biri olmuştur.⁶⁶

Hz. Ali'nin hilafeti sırasında daha üst düzey görevler için beklentisi olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim halife, Talha ve Zübeyr'le yaptığı bir görüşmeden sonra danışmanı Abdullah b. Abbas'a görüşünü sormuş o da "Gördüğüm kadarıyla valilik istiyorlar. Sen de Zübeyr'i Basra'ya, Talha'yı da Kûfe'ye tayin et." diyerek Hz. Ali'ye tavsiyede bulunmuştur. Hz. Ali bu teklifi reddetmiş, daha sonra, Talha ve Zübeyr, halifeye gelerek umre yapmak gerekçesiyle kendisinden izin istemişlerdir. Hz. Ali, asıl maksatlarının umre olmadığını bildiği hâlde onlara izin vermiştir. Onlar da bu vesileyle Medine'den ayrılarak Mekke'ye gitmiş,⁶⁷ ardından da halifeye karşı oluşan muhalefet cephesinde yer almışlardır.

Talha, Hz. Ali'ye doğrudan muhalif oldu.⁶⁸ Cemel olayında iki ordu savaş için konuşlandıklarında kendisine "Bu durumdan rahatsızsın galiba?" diye bir soru sorulduğunda Hz. Talha "Dün, düşmanlarımıza karşı tek yumruk hâlindeydik. Bugün ise birbirinin üzerine yürüyen demirden iki dağ olduk." diyerek sıkıntısını ifade etmiştir.⁶⁹ Buna rağmen Cemel'de ki çatışmaların içinde olmuş ve yaralanmış ardından da vefat etmiştir.⁷⁰ Onun son dönem faaliyetleri "iktidara gelme çabaları" olarak değerlendirilmiştir.⁷¹ Olayların seyri göz önüne alındığında bu değerlendirmede haklılık payı olduğu söylenebilir.

b.Üstlendiği Görevler ve Katıldığı Savaşlar

Talha b. Ubeydullah, Hicretten itibaren Hz. Peygamber'in müşavirlerinden-

→ →
Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdüsselam Tedmuří, I-LIII, Dâru'l-Kıtabi'l-Arabî, Beyrut, 1990., III, 280. Talha b. Ubeydullah, Şûrâ' üyelerinden, ancak o sırada şehir dışındaydı ve Medine'ye Hz. Osmân'a biat edildikten sonra geldi. (Bkz. İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XI, thk. Ebû'l-Fida Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, 464. Taberî de Şûrâ' ile ilgili bilgi verdiği bölümde Şûrâ'nın işleyiş sürecinde beş üyeye ve onların konuşmalarına yer verdiği hâlde Talha'dan bahsetmemiştir. Taberî, *Târih*, IV, 236-237.

⁶⁴ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, s. 147

⁶⁵ Wellhausen, Julius, *İslamın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan, İstanbul: Ankara Matbaası, 1960, s. 117.

⁶⁶ Hawting, G. R., *The First Dynasty of Islam The Umayyad Caliphate AD 661-750*, Soutern Illions University Press, Great Baritain, 1987, s. 27.

⁶⁷ el-İmâme, I, 47-48.

⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 205-206.

⁶⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, I, 34.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 204.

⁷¹ Donner, Fred M., "Muhammad and The Caliphate", *The Oxford History of Islam*, ed. John L. Esposito, Oxford University Press, Newyork, 1999, s. 15.

di.⁷² İstihbarat toplamak amacıyla görevlendirildiği de olmuştur. Bu görev için Hz. Peygamber tarafından Suriye bölgesine özel olarak gönderilmiştir. İbn Sa'd'da yer alan bir rivayete göre Talha b. Ubeydullah, Bedir savaşı sırasında ticaret için gittiği Şam'da bulunduğundan dolayı savaşa katılamamıştır. Bu mülumat, onun Hz. Peygamber tarafından istihbarat için görevlendirildiği bilgisiyse ters düşmemekte aksine onu teyit etmektedir. Talha, bu yüzden Bedir Savaşı'na katılamamıştı. Ama bu görev, bizzat savaşa katılmış kadar önemli kabul edildiğinden dolayı Bedir'de elde edilen ganimetten kendisine pay verilmişti.⁷³ Talha bu görevi yerine getirirken bölgeye muhtemelen tüccar olarak gitmişti. Ya da o şekilde hareket etmesi büyük ihtimalle Hz. Peygamber tarafından kendisine telkin edilmişti.

Bedir'den sonraki Uhud, Hendek, Hayber savaşlarına ve diğer gazvelere de katılmıştır. Uhud'da Hz. Peygamber'in vefat ettiği haberi yayıldığında savaşmayı bırakıp otururken haberin doğru olmadığı anlaşılınca kalkıp canla başla savaşanlardan ve Uhud'un en şiddetli anında Peygamber'e ölümüne bîat eden sekiz kişiden biri olup⁷⁴ Hz. Peygamber'i canı pahasına savunmuş, o sırada aldığı yaralardan dolayı bir eli sakat kalmıştır.⁷⁵

Tebük Savaşı hazırlıkları sürerken Hz. Peygamber'in, Talha'ya yine özel bir görev verdiğini görmekteyiz. Zira Süveylim el-Yahudî'nin evinde toplanan bazı münafıklar, Müslümanların Tebük gazvesine katılmalarını engellemek ve onları bu seferden alıkoymak için faaliyet yürütüyorlardı. Olayı haber alan Hz. Peygamber, Talha komutasındaki bir timi, içindekilerle birlikte Süveylim'in evini yakmakla görevlendirmiş, o da gereğini yapmıştır.⁷⁶ Müreysi Gazvesi'nde (6/627) de on kişilik bir seriyede yer almıştır.⁷⁷

c. Halifelik Şartları Açısından Değerlendirilmesi

Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber zamanında başarılı işler yapmış, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde kendisine önemli görevler tevdi edilmiş ve Hz. Ömer'in oluşturduğu Şûrâ'da yer almıştı. Bu bilgiler ışığında bakıldığında halife olma özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Zaten Medine'de Peygamber'den sonra ismi ön plana çıkanlardan biriydi. Muhtemelen bu özelliklerinden dolayı potansiyel halife adayı olarak görülmüş ve bazı faaliyetleri, hilafeti elde etmek için gerçekleştirdiğine dönük yorumlarda bulunulmuştur.⁷⁸

Hz. Osman'ın şehadetinin ardından yaşanan kaos ortamında ise kendisine halifelik teklifi götürülen bütün sahabe gibi o da bu göreve talip olmamış, içle-

⁷² Vida, "Talha b. Ubeydullah", İA, XI, 695-696.

⁷³ İbn Hişâm es-Siretu'n-Nebî, II, s. 362; Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, I-XVIII, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ty., XII, 295.

⁷⁴ İbn Hişâm es-Siretu'n-Nebî, III, 37, 363, 39; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 240

⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 198, 199; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 25.

⁷⁶ İbn Hişâm es-Siretu'n-Nebî, IV, 183.

⁷⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 405; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 200.

⁷⁸ Vida, "Talha b. Ubeydullah", İA, XI, 695-696.

rinde Zübeyr'in de bulunduğu sahabeden bir grupla birlikte Hz. Ali'yi halife olma konusunda ikna etmeye çalışmıştır.⁷⁹

3. Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656)

a. Kişisel Özellikleri

Zübeyr'in annesi, Abdülmuttalib'in kızı Safiye, babası ise Hz. Hatice'nin kardeşi Avvâm İbn Huveylid'dir. Yani Zübeyr, Hz. Peygamber'in halasının oğlu ve Hz. Hatice'nin kardeşinin çocuğudur. Annesinin onu, çocukken çok dövdüğü, sebebi sorulunca da "kuvvetlensin, düşmanları yensin, ganimet getirsin" diye açıklama yaptığı rivayet edilir.⁸⁰ Bu te'dibin rolünü bilemiyoruz ama Zübeyr, kahraman ve cesur bir sahabî olarak nam salmıştı.⁸¹ Zübeyr, ticaretle uğraşmış ve çok zengin olmuştu.⁸² O, Irak sevadı ve civarının gazilere taksim edilmesi için ısrar edenlerden biriydi.⁸³

Hz. Peygamber'in davetine icabet eden ilk beş kişiden biri olup Hz. Ebû Bekir'in delaleti ile İslam'ı seçmiştir.⁸⁴ O sıralarda on beş-on altı yaşlarında olan Zübeyr,⁸⁵ aşere-i mübeşşeredendi ve Şûrâ'da yer almıştı. Hz. Peygamber'in "Her peygamberin bir havarisi vardır, benim havarim de Zübeyr b. Avvâm'dır" dediği⁸⁶ Zübeyr, Mekke'de Abdullah b. Mes'ûd'la, Medine'de ise Seleme b. Selâme b. Vakş ile kardeş ilan edilmiştir.⁸⁷

b. Üstlendiği Görevler ve Katıldığı Savaşlar

Hiçbir gazveden geri kalmamış,⁸⁸ Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye, Hayber, Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Taif'e iştirak etmiş, Müreysi' Gazvesine ve Hamrau'l-Esed'e katılmıştır.⁸⁹ Hendek savaşında gösterdiği üstün başarıdan ve çok iyi ok attığından dolayı Allah Resûlü "Haydi at! Anam babam sana feda olsun" diyerek memnuniyetini ifade etmiştir.⁹⁰

Bedir'deki birkaç süvariden biriydi, iyi at binerdi.⁹¹ Bedir Savaşı sırasında düşman hakkında malumat edinmek için Hz. Peygamber tarafından görevlendi-

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih* III, 81.

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 92-93; Kasaboğlu, A. Hamdi, "Hazret-i Zübeyr", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, II/1-2, 28-29.

⁸¹ Zübeyr'in Habeşistan'a hicret ettiği sırada (617) ülkenin içinde bulunduğu kargaşanın sonlandırılmasında Habeş Necâşî'sine yardımcı olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Aycan, İrfan, "Emevîler Döneminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: Abdullah b. Zübeyr" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI, 112-113.

⁸² Çağatay, "Zübeyr b. el-Avvâm", *İA*, XIII, 634-636.

⁸³ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, s. 115.

⁸⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 121; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebî*, I, 321.

⁸⁵ Neşet Çağatay Zübeyr'in Müslüman olduğunda 24 yaşında olduğu kanaatindedir. Çağatay, Neşet, "Zübeyr b. el-Avvâm", *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, XIII, 634-636.

⁸⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 41, 47-48.

⁸⁷ İbn Hişâm *es-Sîretü'n-Nebî*, II, 132; Çağatay, Neşet, "Zübeyr b. el-Avvâm", *İA*, XIII, 634-636.

⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 95.

⁸⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî* I, s. 405; İbn Hişâm *es-Sîretü'n-Nebî*, III, 363; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 47.

⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 50.

⁹¹ İbn Hişâm *es-Sîretü'n-Nebî*, II, 344.

rilenlerden biri de Zübeyr b. Avvâm'dı.⁹² Hendek savaşında da Benî Kurayza hakkında istihbarat toplamaya gönüllü olmuştu.⁹³

c. Halifelik Şartları Açısından Değerlendirilmesi

Zübeyr b. Avvâm, halifelik konusunda genel şartların yanı sıra Kureyş'ten olma özelliğine de sahipti. Zira o Kureyş kabilesinin Benî Esed kolundaydı.⁹⁴ Hz. Ömer'in halife adayları arasında Şûrâ'da yer alması onun bu konudaki yerliliğinin bir göstergesi olarak algılanabilir. *el-İmâme* müellifi, Hz. Ömer'in oluşturduğu Şûrâ'da, müzakereler devam ederken Abdurrahman b. Avf Şûrâ'dakilerin, seçim işini, içlerinden üç kişiye havale etmelerini istediğinde Hz. Zübeyr'in Hz. Ali lehine adaylıktan çekildiğini kaydetmektedir.⁹⁵ Şûrâ'da bu fedakârlığı yapan Hz. Zübeyr, III. Halife'nin şehit edilmesinin ardından pek çok üst düzey Ümeyyeli yöneticiden önce onun kanını dava için ortaya çıkan muhalefet hareketinin içinde yer aldı.⁹⁶ Dolayısıyla Hz. Osman döneminde ona karşı oluşan fitneyi körüklemekle suçlandı.⁹⁷

Hilafet tartışmaları sırasında Hz. Âişe'nin yanında Cemel Savaşı'na katılmış olan Zübeyr b. Avvâm, daha sonra bu durumdan rahatsız olmuş olacak ki oradan ayrılıp Medine'ye dönerken İbn-i Cürmüz tarafından Vâdi's-Sibâ' denilen mevkide öldürülmüştür.⁹⁸ Böylece halife olma çabaları 65-70 yaşlarında iken hayatını kaybetmesiyle son bulmuştur.⁹⁹

4. Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675)

a. Kişisel Özellikleri

Aşere-i mübeşşereden, Şûrâ üyesi ve ilk altı Müslüman arasında olup Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslam'a girdi.¹⁰⁰ Annesi, Ebû Süfyan'ın kızı Hamne idi.¹⁰¹ Oğlunun Müslüman olduğunu öğrenince açlık grevine başladı, ölene ya da oğlu, yeni dininden dönene kadar bu eylemine devam edeceğine dair yemin etti. Sa'd bu duruma aldırış etmeyince annesi ölüm orucundan vazgeçti. Bunun üzerine Ankebut Suresi 8. ayet¹⁰² nâzil oldu.¹⁰³ Hem Peygamber'in hem de saha-

⁹² İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebî*, II, 274; Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 51-53.

⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 41, 47-48.

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebî*, I, 408.

⁹⁵ *el-İmâme*, I, 26.

⁹⁶ Hawting, *The First Dynasty of Islam*, s. 27. Hz. Osman'ın icraatlarını eleştiren Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in Benî Ümeyye ile ortak hareket etmesinin sebepleri kolay izah edilememektedir. Bkz. Apak, "Hz. Ali'nin İlk Dönem Siyasî Hadiselerdeki Rolü", s. 136.

⁹⁷ Wellhausen, *İslamın En Eski Tarihine Giriş*, s. 117.

⁹⁸ Halife b. Hayât, *Târîh*, s. 181; *el-İmâme*, I, 64-65; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 59-60.

⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 64; Canan, *Kütüb-i Sitte*, XII, 298; Donner, *agm.* s. 15.

¹⁰⁰ İbn İshâk, *Siretu İbn İshâk*, 121; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebî*, I, 321; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 127-131.

¹⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 96.

¹⁰² "... Eğer onlar seni hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa, onlara itaat etme..." 29 Ankebut 8. (Lokman suresi 31. ayet de benzer ifadeleri içermektedir.)

¹⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 109-110.

benin, kendisine güvendiği salih bir kişiydi.¹⁰⁴

Diğer taraftan Bedir'de esirlere zarar verilmemesi konusunda Peygamber'in uygulamasını kabullenmekte zorlanan Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın, esirlerin bırakılması emrine uyan ilk kişi olduğu bilinmektedir.¹⁰⁵ Özellikle Hz. Osman dönemindeki fitne ve ihtilaflardan uzak durmuş, o sırada Müslümanların, içine düştükleri durumun belirsizliğinden dolayı tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Böylece o, olayların Emevî-Hâşimî mücadelesine dönüşmesinden sonra başını Abdullah b. Ömer'in çektiği ve "tarafsızlar" diye nitelenen insanlar¹⁰⁶ arasında yer almıştı.

Kaynaklarda etraflıca anlatılan olaylardan ve verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla İslam toplumunda iç savaşın yaşandığı o günlerde insanların tarafsız kalmaları oldukça zordu. Bir şekilde karar verip iki taraftan birinin yanında yer almak zorundalardı. Bu arada nadiren de olsa Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi bazı sahabiler olaylardan uzak durmayı başarabilmişlerdir. Hz. Osman'ın ölümü üzerine bir ara oğlu Âmir ve yeğeni Hâşim İbn-i Utbe kendisini, hilafet görevini üstlenmeye çağırılmışlarsa da "Benim bu fitne ortamında başa geçmemi mi istiyorsunuz?" diyerek bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁰⁷

Sa'd b. Ebî Vakkâs hastalandığında Hz. Peygamber, veda haccından sonra onu Mekke'de ziyaret etti. O sırada kendisine, bir kişinin göç ederek çıktığı şehirde defnedilmesinin hoş karşılanmayacağını gerekçe göstererek öldüğü takdirde Mekke'ye gömülmemesini tembihledi.¹⁰⁸ Seksenli yaşlardayken Medine yakınlarındaki Akik'de vefat eden Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) cenazesi Medine'de defnedildi. Muhacirlerden en son dünyadan ayrılan, Sa'd b. Ebî Vakkâs oldu.¹⁰⁹

b. Üstlendiği Görevler ve Katıldığı Savaşlar

Bedir Savaşı sırasında düşman hakkında malumat edinmek için Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen¹¹⁰ Sa'd b. Ebî Vakkâs'a, Uhud Savaşının akabinde de müşriklerin gözetlenmesi görevi verildi.¹¹¹ Her iki vazife de istihbarat amaçlıydı. Yine aynı maksatla çıkarılan Abdullah b. Cahş komutasındaki Nahle Seriyyesine de katıldı.¹¹² Sa'd b. Ebî Vakkâs, Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye ve Mekke'nin fethi olmak üzere bütün gazvelere katılmış,¹¹³ Hudeybiye

¹⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 102, 111-112.

¹⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 106, 139.

¹⁰⁶ Bkz. Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat, Ankara, 2002, s. 34-35.

¹⁰⁷ Olayların, insanların günlük hayatına, uykularına ve rüyalarına nasıl yansıtıldığına dair örnekler için bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 119-120.

¹⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, III, 115-116.

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 123-124.

¹¹⁰ İbn Hişâm es-Siretu'n-Nebî, II, s. 274; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 51-53.

¹¹¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 298.

¹¹² Vâkıdî, I, 16, 19; İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebî, II, 255.

¹¹³ İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebî, II, 360; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 93.

Anlaşması'nda şahit olarak yer almıştı.¹¹⁴

Hız. Peygamber'in ilk askerî hareketi olan Veddan Seferi'nde müşriklerle karşılaşma olmamıştı. O sırada Hız. Peygamber, Ubeyde b. el-Hâris komutasında altmış (ya da seksen) kişilik bir birlik çıkarmış, bunlar bir grup Kureyşli ile karşılaşmışlardı. Sadece karşılıklı okların atıldığı bu olayda Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın attığı ok, İslam'da Allah yolunda atılan ilk ok olmuştu.¹¹⁵ Harrar'a gönderilen Seriy'e'de de yer almıştı.¹¹⁶

Resûlullah'ın vefatından sonra Hız. Ebû Bekir'e bîat eden Sa'd, Hız. Ömer döneminde aktif olarak devlet idaresinde görevler almıştı. Hız. Ömer onu ordu komutanlığı görevine getirmiş, o da Kâdisiye'de¹¹⁷ Rüstem'in başkomutanlığındaki Sâsânî ordularını yenmişti. Kâdisiye'den sonra İran'ın başkentini ele geçirip ardından da Celûla'da önemli bir zafer daha kazanmıştı (16/637). Celûla'nın fethi bölgede büyük bir ihtida hareketine yol açmıştı.

Sa'd b. Ebî Vakkâs bu savaşlardan sonra orduyu, Ammar b. Yasir'in komutasında Medain'e göndermiş fakat askerler orada rahat edememişlerdi. Özellikle sivrisineklerden dolayı sorun yaşanınca Sa'd, yerli halktan bir kişinin kılavuzluğuyla bugünkü Kûfe'nin yerini tespit ederek oraya şehir kurulmasını sağlamıştı.¹¹⁸

Hız. Osman, halife olunca Kûfe valisi Muğire'yi görevden almış yerine Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı atamıştı. Valiliği sırasında hazineden aldığı bir miktar borç parayı geri ödemekte zorluk çekince, hazine emini Abdullah İbn Mes'ûd tarafından Halife'ye şikâyet edilmiş, Halife, onu Kûfe valiliğinden azletmişti. Bunun üzerine Sa'd, Medine yakınlarındaki Akik vadisinde bulunan çiftliğindeki evine yerleşmiş ve ziraatla uğraşmaya başlamıştı.¹¹⁹

c. Halifelik Şartları Açısından Değerlendirilmesi

Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hız. Peygamber'in ve ona görev veren halifelerin güvendiği bir isimdi. Bu durum onu halifelik hususunda avantajlı bir konuma getirmektedir. Bir halifede olması gereken özellikleri taşıyordu. Bu yüzden Hız. Ömer, kendisinden sonraki halifeyi belirleyecek Şûrâ'ya onu dâhil etmiştir. *el-İmâme* müellifi Şûrâ'da müzakereler devam ederken Hız. Sa'd'ın, Hız. Abdurrahman b. Avf lehinde adaylıktan çekildiğini kaydetmektedir.¹²⁰

¹¹⁴ İbn Hişâm *es-Sîretu'n-Nebî*, III, 321.

¹¹⁵ İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, 129; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 241, İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebî*, II, 240; İbn-i Sa'd, *Tabakât*, III, 131.

¹¹⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I, 1, 11; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebî*, II, 254; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 7; III, 131.

¹¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 115.

¹¹⁸ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harac*, s. 122.

¹¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, I, 118; Hatiboğlu, İbrahim, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", *DİA*, XXXV, 372-374.

¹²⁰ *el-İmâme*, I, 26. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın, valilik görevinden alınmasıyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Apak, "Hz. Osman'ın Hilafeti", 496-497.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in vefatından sonra onun dünyaya müteallik vazifelerinin Müslümanlar tarafından devam ettirilmesi zorunluluğu hâsıl oldu. Ancak sahabe, Peygamber olmadan devlet yönetme ya da halife seçme gibi bir tecrübeye sahip değillerdi. Hız. Peygamber de süreci doğrudan ilgilendirecek bir yönlendirme ya da tavsiyede bulunmamıştı. Artık bu andan itibaren Peygamber'in rahle-i tedrisinden geçmiş olan sahabenin, meseleyi kendi imkânlarıyla çözmesi gerekiyordu. Hız. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan şokun etkisiyle ortaya çıkan sendelemenin akabinde Hız. Ebû Bekir'in hilafete getirilişiyile Müslümanlar ilk sıkıntıyı atlatmışlardır.

Hız. Ebû Bekir, muhtemelen Peygamber'den sonra vuku bulan olayların etkisiyle kendisinden sonraki halifeyi istihlaf yoluyla belirleyerek benzer sorunların önüne geçmek istemiş bunda da başarılı olmuştu. Bu yöntemle iş başına gelen Hız. Ömer de selefının yolundan gidip kendisinden sonra belirlediği bir halifeye bîat edilmesini sağlayabilirdi. Bunun için şartlar müsaitti, sahabenin de bu konuda talepleri ve teklifleri olmuştu. Fakat o, kolay olanı değil, biraz meşakkatli de olsa ümmet için faydalı olacağını düşündüğü Şûrâ yöntemini tercih ederek meseleyi çözüme yoluna gitmişti. Bu şekilde hareket etmesinin arka planında halifelige layık gördüğü sahabenin dünyadan ayrılmış olmasının yanı sıra hayatta olan ve halife olabilecek sahabenin arasından hangisini tayin edeceğinin kararını verememiş olması da etkili olmuş olabilir. Ya da kendisinin üst düzey sorumluluk duygusuna sahip olmasından dolayı böyle bir atamayı tek başına yapmayı Şûrâ'nın şahs-ı manevisi bünyesinde, meseleyi ümmete havale etmeyi tercih etmiş olabilir.

Bu Şûrâ'da yer alan Hız. Ali'nin adaylığı Hız. Ebû Bekir'in seçimi sırasında da gündeme gelmişti. Diğer isimler ise bundan sonraki dönemlerin potansiyel halife adayları olarak hep karşımıza çıkacaktır. Bu da beraberinde mücadeleyi ve rekabeti getirecektir. Çünkü sahabe bu konuyu siyasî bir mesele olarak algılıyor¹²¹ ve mücadeleyi meşru görüyorlardı. Özellikle Hız. Peygamber döneminde kontrol ettikleri ya da Peygamber tarafından olumlu mecralara kanalize edilen hırsları, onun vefatıyla yeniden devreye girmiş ve mücadele bu ekseninde devam etmiştir. Yani Peygamber'in vefatının ardından bir süreliğine yaşanan sahabe davranışlarındaki savrulma, ciddi sıkıntılara yol açmıştır. İlk üç seçim nispeten sorunsuz halledilmişse de Hız. Osman'a izafe edilen bir takım yönetim zafiyetlerinden ve oldukça değişmiş olan şartlardan dolayı kanlı bir geçiş yaşanmış, Hız. Ali döneminde de sorunlar ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Yukarıda isimleri zikredilen halife adaylarının adaylıkları zaman zaman gündeme gelmiş bazıları bu mücadelelerin dışında kalmaya çalışırken özellikle

¹²¹ O dönemde din ve siyaset günümüzdeki gibi kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamıştı. Fakat "İslâm siyaset literatüründe iktidar kavramı hilafetle özdeşleşmiş durumdaydı. İslâm siyasetinde iktidar mücadelesi denildiği zaman kastedilen; hilâfet mücadelesiydi." Öz, *İktidar Mücadelesi*, s. 26.

Hz. Talha b. Ubeydullah ve Hz. Zübeyr b. Avvâm bu süreçte oldukça aktif rol üstlenmiş, iktidar olma çabaları Cemel Savaşı'nda hayatlarını kaybetmeleriyle son bulmuştur.

Burada adı geçen adaylar, bir halifede olması gereken özelliklere sahiplerdi ancak onların adaylıklarının söz konusu olduğu dönemlerde, kendilerinden daha güçlü adaylar bulunduğundan dolayı kendileri halife seçilmemişlerdi.

Kaynaklar:

- » Apak, Adem, "Hz.Ali'nin İlk Dönem Siyasî Hadiselerdeki Rolü", Marife, 5/1, 2005, 121-143.
- » _____, "Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğullarının Devlet İdaresindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, VII/7, 1998, 487-521.
- » Ateş, Ahmed, "Hüseyn", İA, İstanbul: 1993, V-1, 634-640.
- » Aycan, İrfan, "Emevîler Döneminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: Abdullah b. Zübeyr" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLI, 99-115.
- » _____, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2001.
- » Azimli, Mehmet, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Halife Seçimleri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), sayı: 1, 35-59.
- » Balcı, İsrâfil, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi: Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh Örneği" On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XX-XXI, 169-209.
- » el-Behnesâvî, el-Müsteşâr Sâlim el-Hilâhetu ve'l-hulefâu'r-râşidûn beyne-ş-şûrâ ve'd-dîmukrâtiyye, ez-Zehrâu li-i'lâmi'l-Arabî, Kahire, 1412/1991.
- » Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), *Kitâbu Futûhi'l-Buldân*, ed. M. J. Goeje, E. J. Brill, 1866.
- » Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, I-XVIII, Akçağ Yayınevi, İstanbul, ty.
- » Çağatay, Neşet, "Zübeyr b. Avvâm", İA, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, XIII, 634-636.
- » Çakır, Zehra, "Dört Halife Döneminde Talha b. Ubeydullah", İSTEM, VII, 2006, 175-202.
- » Delice, Ali, "Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler Döneminde Fikir Hürriyeti Konusunda Bazı Mülâhazalar", EKEV, 2/1, 1999, 13-31.
- » Demirci, Mustafa, "Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları", İslamiyat, VII/1, Ankara, 2004, 155-171.
- » Dîneverî, Ahmed b. Davud, *el-Ahbârü't-tvâl*, Tak. 'İsâm Muhammed el-Hâcc Ali, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.
- » Donner, Fred M., "Muhammad and The Caliphate", *The Oxford History of Islam*, ed. John L. Esposito, Oxford University Press, Newyork, 1999.
- » Ebû Yusuf (ö. 182/798), *Kitâbu'l-Harac*, trc. Müderriszade M. Ataulah Efendi, sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yay, Ankara, 1982.
- » Halife b. Hayyât (ö. 240/854), *Târih*, thk: Ekrem Ziya el-Ömeri, Dâru Tayyibe, Riyad, 1405/1985.
- » Hatiboğlu, İbrahim, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", *DİA*, XXXV, 372-374.
- » Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureysliliği*, Kitâbiyât, Ankara, 2005.
- » Hawting, G. R., *The First Dynasty of Islam The Umayyad Caliphate AD 661-750*, Great Southern Illions University Press, Great Baritain, 1987.
- » İbn Haldûn, Abdurrahman, (ö. 808/1406), *Kitâbu'l-İber ve dîvânü'l-mubtede ve'l-haber fi eyyâmî'l-Arabe ve'l-Acem ve'l-Berber ve men 'âsarahum min zevî's-sultânî'l-ekber* (Târihu İbn Haldun), haz. Halil Şehâde, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001
- » _____, *Mukaddimetu İbn-i Haldun*, I-VIII, haz. Halil Şehâde, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2001.
- » _____, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, I-II, Yeni Şafak Yay, İstanbul, 2004.
- » İbnu'l-Esir, İzzüddin (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XI, thk. Ebû'l-Fida Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- » İbn Hişâm (ö. 218/833), *es-Siretu'n-Nebî*, thk. Mecdi Fethi es-Seyyid, I-V, Dâru's-Sahabe, el-Mansure, 1995.
- » İbn İshâk (ö. 151/768), *Siretu İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamîdullah, V. Muhammed Matbaası, Fas, 1976.
- » İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXI, yy., 1998.
- » İbn Kuteybe (?), Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/828), *el-İmâme ve's-Siyâse*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- » İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Kahire: Dâru'l-Maârif, ty.,

- » İbnü'n-Neccâr, *ed-Dureru's-Semîne fî Ahbârî'l-Medîne*, thk. Hüseyin M. Ali Şükrî, Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut, ty.,
- » İbn Sa'd (ö. 230/845), *Kitâbu Tabakâti'l-Kebir*, thk. Ali M. Ömer, I-XI, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1421/2001.
- » Kapar, M. Ali, İslam'da Bey'at: Seçim Usûlü, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IV, 1991, s. 73-83.
- » _____, İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.
- » Kasaboğlu, A. Hamdi, "Hazret-i Zübeyr", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, II/1-2, 28-29.
- » Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat, Ankara, 2002.
- » Önkal, Ahmet "Abdurrahman b. AvP", *DİA*, I, 157-158.
- » Öz, Şaban, "İslam Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şii-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hadisesi-", İSTEM, XI, 2008, 79-91.
- » _____, *Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012.
- » Parlak, Nizamettin, "Sakîfe'deki Halife Adayları" İSTEM, XIX, 2012, 121-136.
- » Pazarbaşı, Erdoğan, "Kur'an'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik", *Bilimname*, I, 2003/1, 15-40.
- » Savaş, Rıza, "Râşid Halifeler Arasındaki Akrabalık Bağları", İSTEM, VI, 2005, 121-133.
- » et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, (ö. 310/922), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadî İbrahim, I-XI, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1970.
- » el-Vâkidî, Muhammed b. Ömer , (ö. 207/822), *Kitâbu'l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, I-III, Oxford University Press, London, 1966.
- » _____, *Kitâbu'r-Ridde*, thk. Yahya el-Cebûrî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 1410/1990.
- » Varol, Bahaüddin, "Râşid Halifeler Dönemi Toplumsal Değişim Üzerine Bazı Değerlendirmeler", İSTEM, III/VI, 2005, 195-213.
- » Vida, G. Levi Della, "Talha b. Ubeydullah", *Millî Eğitim Basımevi*, İstanbul, 1979, *İA*, XI, 695-696.
- » _____, "Ömer", *İA*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, IX, 468-471.
- » Wellhausen, Julius, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan, Ankara Matbaası, İstanbul, 1960
- » ez-Zehabî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nubela*, thk. Şuayb el-Arnâvud (Hüseyin el-Esed, I. c.), Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1405/1985.
- » _____, *Târihu'l-İslam ve Vefeyâtu'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdusselam Tedmurî, I-LIII, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1990.
- » Zorlu, Cem, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren, Konya, 2002.